

Mustafa Kemal Coşkun

Sınıf, Kültür ve Bilinç

Türkiye'de İşçi Sınıfı Kültürü,
Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat

dipnot yayınları

Daha iyi bir dünyaya inanmak için
binlerce neden var.

Satılmış Tepe ve Mehmet avdar'ın
anlarına saygıyla...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
SUNUŞ VE BAZI SORULAR.....	11
İŞÇİ SINIFI: DENEYİM, GÜNDELİK HAYAT, KÜLTÜR VE İDEOLOJİ.....	33
TÜRKİYE'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI, KENTLEŞME VE SINIF İLİŞKİLERİ.....	55
Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Sınıflar: '80'den Önce.....	55
Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Sınıflar: '80'den Sonra.....	61
MADEN VE TEKSTİL SEKTÖRÜNDE ÜCRETLİ EMEK: SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLER.....	71
Gelir ve Eğitim Düzeyleri.....	74
Göç, Kentleşme ve Hareketlilik.....	77
SINIF KÜLTÜRÜNÜN DİZGELERİ.....	91
İşgücünün Özellikleri, Çalışma Yaşamı ve İşbölümü.....	91
Gizli Dayanışma, Gizli Direniş.....	101
Kentsel Toplumsal Yeniden-üretim: Ev, Boş Zaman ve İşçi Sınıfı Topluluğu.....	112

BİZ VE ONLAR: SINIF BİLİNCİ VE ÖRGÜTLENME.....	149
Sınıf.....	150
Örgütlenme ve Dayanışma.....	161
Devlet ve Siyasal Eğilimler.....	186
Milliyetçilik ve İşçiler.....	199
KADIN İŞÇİLER.....	211
Çalışma ve İtaat.....	214
Atölye ya da Fabrika.....	220
Sınıf, Dayanışma ve Örgütlenme.....	225
SONSÖZ.....	233
KAYNAKÇA.....	239

ÖNSÖZ

Sosyal bilim alanında çalışanların çok iyi bildiği gibi son 30 yıl kültürel politikalar ve kimlik inşası üzerine geliştirilen söylemlerle dolup taşmış, böylece bir taraftan neo-liberal ekonomik politikaların ülkenin her tarafına tam olarak uygulanmasının yolu açılırken, diğer taraftan bu politikalara nesnel çıkarılan gereği en etkili muhalefet yapabilecek olan sınıf hareketinin de bittiği ilan edilmiştir. Üstelik aynı yıllarda dünyada bir proleterleşme dalgası yaşanırken... Ne var ki, neo-liberal politikaların olumsuz sonuçlan giderek daha fazla hissedilmeye başlandığında işçi ve emekçilerin önemli bir toplumsal muhalefet geliştirebilecekleri düşünülebilir. En azından bu yönde bir takım umutlar olduğunu söylemek mümkün. Tunus ve Mısır'da yaşanan devrimsel süreç de bunun göstergesidir.* Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar,

* Libya ve Suriye'den bütünüyle farklı olarak Tunus ve Mısır'da yaşananları "devrimsel süreç" olarak adlandırmamın önemli bir nedeni var. Anlaşılacağı üzere Tunus ve Mısır'da yaşananları, kimilerinin yaptığı gibi emperyalizmin Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmek için başlattığı ayaklanmalar olarak görmüyorum. Daha çok, neoliberalizmin emekçiler açısından olumsuz etkilerinin fazlasıyla görünür olmasının ardından, 2008 yılında başlayan ekonomik krizin kıskırttığı halk ayaklanmaları olarak görüyorum. Özellikle Tunus'ta yaşananlar, kelimenin tam anlamıyla bir halk ayaklanmasıdır; yani halk kitlelerinin kendiliğinden ayağa kalktığı ve eskisi gibi yaşamak istemediklerini eylemleriyle ortaya koyduğu bir ayaklanma. Bu nedenle de sürecin esas malzemesi, katliama uğramaya hazır insan bedeni olmuştur. Ancak bu, ayak-

toplumsal alanın çözümlenmesinde sınıf nosyonunun hâlâ öneminin devam ettiğini ve ayrıca, Türkiye işçi sınıfından umutlanmak için de birçok nedenin olduğunu gösteriyor. Bu anlamda bu çalışmanın böylesi bir muhalefetin gelişmesine ve bu umudun yeşermesine katkı sunması, yazar için bir mutluluk kaynağı olacaktır.

Kimsenin bir kitap çalışmasını yalnız basma yapamayacağı açıktır. Dolayısıyla elinizdeki bu çalışma da değişik kişi ve kurumların katkısıyla ortaya çıktı. Söylemeye bile gerek yok, çalışmanın tüm eksiklik ve kusurları bana aittir. Bir basan varsa, bu, çalışmanın ortaya çıkmasında şu ya da bu şekilde katkısı olanlarla ilgilidir.

Doçentlik tez çalışması olarak tasarladığım bu çalışma için TÜBİTAK'tan araştırma projesi desteği aldım. Hem kurum olarak TÜBİTAK'a hem de Sosyal Bilimler Araştırma Grubu'nda çalışan ve projenin zamanında tamamlanmasında büyük katkıları olan TÜBİTAK çalışanlarına teşekkür etmem gerekir.

Araştırma projesine ve alan araştırmalarına katılan arkadaşlarım ve meslektaşlarım Mustafa Berkay Aydın, Mazlum Alan ve Esra Dabağcı'ya hem Zonguldak hem de Bursa'daki çalışmalardan dolayı teşekkür etmek isterim. Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki katkıları gerçekten çok büyük. Projenin çalışma grubunda yer almasa da Bursa'daki alan araştırmasına katılan ve özellikle kadın işçilerle çok verimli görüşmeler yapan Burcu Şentürk'ün de bu çalışmaya katkısını belirtmem gerek. Ayrıca kitapta yer alan görüşme notlarının da tamamı onundur

lanmaların başarılı olduğunu/olacağını göstermez. Zira sonucun ne olacağını belirleyen başka türden etkenler de vardır. Her devrimde olduğu gibi Tunus ve Mısır'daki hareketlerin başansız olma ihtimali de vardır ve bu nedenle devrim değil ama devrimsel süreç demek daha anlamlı olur sanıyorum.

ve bu notların çalışmaya önemli bir katkı olduğunu okuyucu hemen fark edecektir.

Kitap çalışması sırasmda zaman zaman sağlıklı yanıtlar üretemediğim sorular ortaya çıktı ve bunlan başkalarıyla tartışma ihtiyacı duydum. Gökhan Atılğan'a hem bu sorulan tartışmak için bana zaman ayırdığı hem de dikkatimi Daniel Bensaîd ve Bertell Ollman'm kimi yazılarına çektiği için teşekkür etmeden geçemem.

Çalışmanın kitap haline getirilip basılmasını kabul eden ve yayıma hazırlayan Dipnot Yayınlan'ndan Emirali Türkmen'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Alan çalışması sırasmda gerek mahalle kahvelerinde, gerek evlerinde, gerekse işyerlerinde bizlerle görüşmeyi kabul eden maden ve tekstil işçilerine en içten teşekkürlerimi belirtmek isterim. Bu çalışmanın asıl "özne"si onlardır ve onlar olmasaydı zaten bu çalışmaya gerek kalmayacaktı. Zonguldak'ta maden işçisi Recep Adıgüzel'in, Bursa'da tekstil işçisi olarak çalışan İlker ve İsmail'in gerek arkadaşlıkların gerekse işçilere ulaşmamız konusundaki yardımları çalışmanın alan araştırması kısmım zamanında tamamlamamızı olanaklı kıldı.

Ve elbette ki, bu çalışmanın yazım sürecinde karşılaştığım bütün sorun, sıkıntı ve strese katlanan, kendi işlerini ve sorunlarını bir tarafa bırakıp benimkilerle uğraşan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşim Canan'a şükranlanımı sunmak isterim.

SUNUŞ VE BAZI SORULAR

Hegel'in bahsettiği Minerva'mn baykuşu sadece alacakaranlıkta uçuyorsa, Marx'ın baykuşu yeni tutuşmaya başlayan şafağı müjdemek için etrafta gezinir, durur.

Bertell Ollman

Tarihler 1830'u gösterdiğinde, sadece Lyon'da ipek dokuma fabrikalarında çalışan kırk bin civarında işçi vardır ve yan kollarda çalışan işçiler de düşünüldüğünde bu sayı yüz kırk bine kadar ulaşır. Kol gücüyle çalışmalarına rağmen, ipek dokumacılığı, "kaslı" işçiler üretmez elbette. Hatta kentlin asillerinden birinin dediği üzere "fazlasıyla uyumlu" insanlardır ipek dokuma işçileri: "[onlan] tezgâhlarının basma geçmeleri için hiçbir zille uymaya gerek yoktur..." (Mason, 2010:52).

Ama bu durum hep böyle gidecek değildir. Bourbon hanedanının yıkıldığı Temmuz Devrimi'nin ardından üst-orta sınıfların "moda algısı" bütünüyle değişir. İpek fiyatları giderek düşmeye, kimi imalathaneler kapanmaya başlar. Sonuç, her zamanki gibi, büyük işçi kitlelerinin ya işlerini kaybetmesi ya da çok düşük ücretlerle ve çok olumsuz koşullarda çalışmaya zorlanmalarıdır. Lyon'dan tam 180 yıl sonra, Hatay'dan gelen bir Tekel işçisi bu durumu şöyle dile getirecektir: "Hani dedik ya, özelleştirme, özel sektör en ufak bir kriz lafı duysa, krizin K'sini

duysa kriz lafuu bırak, hemen işçileri kapı dışarı ediyor öyle değil mi? Bunu daha yakın zamanda gördük" (Coşkun ve Şentürk, 2012). Krize çözüm için ipek imalatçılarının sadece o gün değil, aslında bugün de işçilerin çok iyi bildiği bir reçeteleri vardır: Ücretlerin azalması ve çalışma süresinin 18 saate çıkarılması. Lyon İşçileri ise 1786 yılında kabul edilmiş ve kendileri için belirli bir ücreti yasalaştıran *tarifin* uygulanmasında ısrarcıdır. Patronların bunu kabul etmemesi üzerine, o "kaslı olmayan" "uyumlu" işçiler, *tarifi* zorla kabul ettirmek için İşçi Komisyonu'nun çağısına uyarak greve başlar. Dört yüz kadar yevmiyeli işçi tezgâhları durdurmak için sokaklara akın etmiştir. Arkasından kentin dört bir tarafından ipek dokuma işçileri kol kola ve şarkılar söyleyerek tepeden aşağıya yürüyüşe geçer. Fakat üzerlerine ateş eden Ulusal Muhafız Birliğiyle karşı karşıya gelirler. İşçiler böylesi bir durum için hazırlıklı değildir ve silahsızdır, askerleri geri çekilmeye zorlamak için kaldırım taşlarını fırlatırlar. Kentin her yerinde işçiler 'kardeşlerimizi öldürdüler' diye haykırarak sokaklara dökülmüştür. O "uyumlu" işçiler bir anda düzenin en zorlu düşmanı olup çıkıverirler. Anlaşılacağı üzere İdmin ne zaman "uyumlu" ne zaman "uyumsuz" olacağı maddi yaşam koşullarına ve işçilerin bunu nasıl deneyimlediklerine bağlıdır.

Küçük bir topluluk, o dönemlerde henüz anarşist bir anlamı olmayan, sadece bir yas sembolü olarak kullanılan siyah bir bayrakla yürümektedir. Lyon işçilerini tüm dünyada ünlendirecek ve asırlar boyu hatırlatacak slogan o bayrağın üstünde yazılıdır: "Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek!" Savaş, geride altmış üç ölü ve çok daha fazla yaralı bırakan işçilerin kimi tavizler almasıyla sona ermiştir. Ancak elbette ki önemli olan işçilerin patronlardan koparıldıkları birkaç taviz değildir. Bu mücadelenin işçiler açısından daha önemli bir anlamı vardır ve bunu o döneme tanıklık etmiş bir gazeteci şöyle anlatır:

Kasımdaki zafer Lyon işçilerine, kendileriyle başa çıkılmasını imkânsız kılan bir gurur ve cesaret verdi. Bu, yüzyıllar boyunca atölyelerde en sevilen hikâye olacak, gelenek bu müthiş olayı nesilden nesile aktaracak ve son dokumacı son çırağa hevesle: 'Bizler bir zamanlar ipek fabrikatörlerini ve garnizonu defedip şehri ele geçirdik' diyecekti (Mason, 2010: 62).

Gazetecinin aktardıkları Tokat'tan gelen Tekel işçisi bir kadının söylediklerine ne kadar da benzemektedir:

Ben ben olarak değil, genel olarak düşünüyorum. Kazanırsak Türkiye'de bir düğüm çözülür. İnsanların güveni gelir. Tekel sigara fabrikası, nasıl '80'lerde mücadele vardı onu konuşuyorsunuz, çocuklarımız torunlarımız da 2010 yılında Tekelciler mücadele edip haklarını almışlar derler. Örnek alırlar (Coşkun ve Şentürk, 2012: 67).

Tam da Marx'ın dediği şeye denk düşer bu: "Bazen işçiler zafer kazanırlar, ama yalnızca bir zaman için. Onların mücadelesinin gerçek değeri, işçilerin giderek genişleyen birliğinde yatar." Lyon ipek dokuma işçileri tüm Avrupa'da meşhur olmuştur. Ama bununla da bitmez, onların mücadelesi sınıf mücadelesinin varlığını ve önemini topluma ve hatta sınıf düşmanlarına çok açık biçimde göstermiştir. Bunun farkına varan, ancak belli ki patronlarının çıkıyla konuşan ParisTi başka bir gazeteci şunları yazar:

Lyon ayaklanması önemli bir bilinmeyi gözler önüne serdi: Şeylere sahip olan ve olmayan sınıflar arasında yaşanan toplumsal çatışma... Toplumu tehdit eden barbarlar Kafkaslar'da ya da Tataristan steplerinde değil; bizim sanayi kentlerimizin varoşlarındadır (Mason, 2010: 63).

İşçileri, aslında tam da doğru biçimde var olan toplumsal düzene başlıca tehdit olarak gösteren Paris'li bu gazetecinin düşünceleri, Blanqui'nin "kurbanlar ilk kez cellat olarak gösteriliyor" sözlerini hatırlatacaktır.